

INTERVJU: NENAD FOGEL

Ima u Srbiji još Pravednika

Dok smo radili na pripremi priča i dokumentacije za knjigu, utvrdili smo da u njima postoje ljudi koji su, takođe, zaslužili da ponesu to zvanje, ali nisu. Iz lične skromnosti ili zato što nije bilo nikoga da tu njihovu ulogu u spasavanju Jevreja na odgovarajući način prezentuje

Nenad Fogel, predsednik Jevrejske opštine Zemun, teško da bi se mogao svrstati među najomiljenije likove Jevrejske zajednice Srbije. Zašto? E, odgovor na ovo pitanje vrlo je težak i krije se, reklo bi se, pre u nama nego u njemu. U društvu čije su demokratske tradicije tek u pupoljcima, razlike u pogledima očas posla skliznu na teren ličnog plana, a kako je naš sagovornik šampion guranja „prsta u oko“, sasvim je razumljivo da su mu „fanovi“ brojni. Njega to, međutim, ni najmanje ne koleba. Čvrsto opredeljen da uvek i bez izuzetka popu kaže pop, a bobu – bob gura već 17. godinu na funkciji prvog čoveka JOZ.

– Moram da primetim da sam zaista iznenađen pozivom da čitaocima „Jevrejskog pregleda“ predstavim ono što je Jevrejska opština Zemun uradila u proteklih 20 godina. Intervju vidim kao zaslužen priznanje za rad mog pokojnog oca Danila Fogela. On je svojevremeno prihvatio poziv tadašnjeg predsednika JO Zemun Vladimira Šera da u okviru projekta „Revitalizacija malih jevrejskih opština Jugoslavije“ napiše knjigu koja će osvetliti prisustvo Jevreja u Zemunu. Knjiga „Jevrejska zajednica u Zemunu, hronika 1739 – 1945.“ dobila je 2001. godine drugu nagradu (prva nije dodeljena) na književnom konkursu Saveza. Rad na njoj, u dva navrata, doveo je do toga da se naši članovi bolje međusobno upoznaju.

■ **Iskreno, to baš i nije povod ovom razgovoru. Šta je JO Zemun uradila „Pregled“ manje-više izveštava. Više nas zanima ono što je ispod: koji su bili motivi da se prihvatite funkcije, ima li tu zadovoljstva, lične satisfakcije, da ili vam se ponekad u lice iskezi ono čuveno: „Džabe ste krećili“?**

– Predsednik sam postao sticajem okolnosti. U Opštini su u to vreme bili sukobi između dve tri struje. Neki su bili nezadovoljni kako je moj prethodnik radio i pošto sam ja već bio angažovan na održavanju groblja i ljudi bili zadovoljni kako ja to radim, dosetili su se mene. U isto vreme sam bio i potpora ocu koji je prihvatio da piše knjigu o istorijatu jevrejske zajednice u Zemunu od osnivanja pa do 1945. godine, a taj posao je potrajao sigurno dve-tri godine... U međuvremenu je bilo bombardovanje pa su se moji roditelji iselili u Izrael kod mog brata, ali je otac nastavio taj rad na knjizi i tamo jer je uz sebe imao materijal. On je bio čovek starog kova, pisao je rukom. I pošto sam ja bio imenovan za urednika izdavačke delatnosti, tada u povelju, trebalo je tek da iznedri jednu knjigu, angažovao sam se maksimalno da pomognem ocu u pronalaženju podataka. Većinu toga sam je uradio sedeći danima u

Muzeju istražujući malu građu koja je o tome postojala.

■ **Šta mislite pod tim „mala građa“?**

– Kada kažem malu to vam je, recimo, na nivou tri kutije za cipele. Zato sam sa njim morao da idem i obilazim Zemunce, kuc-kuc na vrata, dobar dan, mi smo ti i ti. Otac bi ih podsećao i animirao da pričaju o tome kako je nekada bilo, a ja sam to snimao kamerom. Još imam te video zapise.

.....

Imao sam, rekao bih, plemenitu ideju da, posle svih ratova devedesetih godina, ovom knjigom pokažem jedno drugo lice građana satanizovane Srbije

.....

■ **Kako su vas ljudi primali?**

– Znao sam moj brat i ja nismo iz one priče: deca Jevreji, pa zajednička letovanja i druženje. Naravno da smo znali ko su nam roditelji, naravno da smo znali sudbinu tatine jevrejske i mamine srpske porodice, koje su, to im je zajedničko, obe stradale su od ustaške ruke. Mamina porodica je živela u Sremskoj, tatina, jasno, u Zemunu. Ono što smo mi povukli iz te srpsko-jevrejske

porodice je da nas nikada nisu učili da su Hrvati kao narod krivi i da treba da ih mrzimo nego su uvek isticali da je za to što mi nemamo babe i dede, ujake i tako dalje kriva ustaško nacistička ideologija. Ja to što sam naučio u svojoj kući svuda u svim prilikama isticam. Evo, nedavno smo gostovali sa jednom našom izložbom u Doboju u Republici Srpskoj na kojoj sam jasno i glasno rekao i zamolio prisutne da uče decu da su ideologije i pokreti ti koji mogu biti zločinački, a ne narodi i da ako budu govorili, umesto ustaše, Hrvati, onda do pomirenja nikada neće doći. Episkopu Hrizostomu, koji je posle mene govorio na otvaranju izložbe, to se jako dopalo i dao mi je podršku.

.....
Moja je procena da bi ta nova knjiga mogla da sadrži još bar 25 priča o ljudima koji su zaslužili „Medalju pravednika“
 .....

■ **Kako je Jevrejska opština Zemun do tada funkcionisala?**

– Pa tako što se jednom sedmično, baš u nedelju, okupljalo njih pet-šest, sedeli bi ovde na nekim drvenim klupama, malo porazgovarali i onda – „Ajd' zdravo, idemo kući“. To je bila sva aktivnost od rata na ovamo. Ja sam kao predsednik to hteo da promenim. Znao, biti predsednik samo da bi se sedelo i potpisivalo tu i tamo, a ništa ne raditi u korist zajednice nema nikakvog smisla.

■ **Voleli vas ili ne, ljudi vam jedno moraju priznati – ne mirujete. Idete iz projekta u projekat. Kako izgleda istrajati na tome, obezbediti sve što je za projekat potrebno u uslovima hronične besparice?**

– Taj moj prvi angažman u radu na knjizi „Jevrejska zajednica Zemun“ otvorio mi je oči da vidim i shvatim šta i kako treba da se radi. Mi smo tu knjigu objavili pomoću „štapa i kanapa“. Kada je izašla, onda su oni koji se nisu ranije javljali počeli su da pričaju kako i oni isto imaju fotografije stradalih članova porodica. Ja sam onda prvi put počeo da istražujem načine na koje bih mogao da dođem do sredstava da uradimo nešto stvarno značajno i kvalitetnije u odnosu na prvo izdanje pa sam se obratio Klejms konferensu, Holandskom fondu, pa Rotšild fondaciji... Bilo je na desetina

Gostovanje u Knesetu

■ **Osim objavljivanja knjiga JOZ se bavi i postavkama izložbi. Koliko ste ih do sada uradili?**

– Prva izložba koju smo uradili bila je posvećena radu Jevrejske opštine Zemun u periodu između 2000 i 2006. godine. Postavili smo je u galeriji ArtGet u Beogradu. Katalog za nju dao nam je ideju da na svake dve godine objavljujemo slične kataloge, koji beleže ono najvažnije što smo uradili u prethodnom periodu. Do sada smo objavili pet kataloga. Kada smo 2008. godine započeli rad na prikupljanju podataka o ljudima iz Srbije koji su dobili Medalju pravednika koju dodeljuje Jad Vašem nismo mislili da ćemo na osnovu te knjige raditi i izložbu. Umesto jedne ispostavilo se da smo uradili tri izložbe posvećene Pravednicima. Sa poslednjom, „Putujuća izložba o dobrim ljudima – Holokaust u Jugoslaviji“, pored brojnih održanih postavki širom našeg regiona, imali smo čast i privilegiju da 2014. budemo prvi i jedini sa prostora bivše Jugoslavije koji su gostovali u Knesetu.

fondacija od kojih sam tražio pomoć. Oni koji nikada nisu aplicirali kod tih fondova ne mogu ni da zamisle kakav je to posao. I ne samo aplicirati nego i posle, ako se sredstva dobiju, kako ih i na koji način opravdati. Ja sam sve to učio u hodu i – naučio. Kada sam, recimo, prvi put konkurisao kod Holandskog fonda odbili su me...

■ **S obrazloženjem?**

– Pa, da se ne uklapa u kriterijume po kojima oni odobravaju sredstva. Međutim, u obrazloženju je stajalo i objašnjenje da odbijeni imaju pravo da se žale na takvu odluku nekom tamo njihovom odboru. Tako znači, pomislim, pa presavijem tabak i napišem žalbu gde taksativno navedem šta sve od onoga što su naveli u njihovoj odbijeni nije bilo tačno. I dobijem odgovor da se moja žalba prihvata i da će finansirati projekat.

■ **I kada ste stekli ta iskustva na red je došao i projekat odnosno knjiga o Pravednicima iz Srbije**

– Da, to je bio veliki projekat u koji smo krenuli moj brat Milan, koji živi u Aškelonu u Izraelu, i ja. On je na sebe preuzeo saradnju sa „Jad vašemom“ i sa svima koji su mogli da mu pruže podatke o Pravednicima. Jad Vašem drži kompletnu dokumentaciju, jer da bi neko postao Pravednik mora da se dostave dokazi koji to mogu da posvedoče. Sve to je on uspeo da prikupi, klasifikuje i napiše romansirane priče o tome kako je

bilo, što je mnogo lepše i čitljivije od suve faktografije. Ja sam konkurisao kod Klejmsa, Rotšild fondacije i kod Holandskog fonda. Od naših institucija jedino sam dobio podršku od Grada Beograda. Kada su sredstva prikupljena, trebalo je naći valjane saradnike koji bi u projektu učestvovali. Najlogičnije je bilo da u tim pozovemo istoričare, koji su povezani sa našom zajednicom. Jedan je Milan Koljanin, čija je doktorska disertacija vezana za Jevreje, zatim i istoričar Milan Ristović. Tako smo u timu imali trojicu Milana (Fogel, Koljanin i Ristović – p.a.). Ja sam tada po prvi put osetio koliko težak može biti urednički posao. Knjiga je od Grada Beograda dobila priznanje da je kapitalno izdanje.

■ **Knjiga o ljudima, srpskim građanima, koji su rizikovali sopstvene i živote članova porodica da bi spasili svoje jevrejske sugrađane, vredna je kako god da na nju gledate. Kako je njen izlazak odjeknuo u našem okruženju?**

– Bilo je mnogo emocija i izraza zahvalnosti Jevrejskoj opštini Zemun. Ta zahvalnost je uglavnom dolazila od porodica Pravednika. U to vreme, kada smo knjigu završavali, bilo ih je svega još dvoje-troje živih, sve ostalo su bili njihovi potomci, koji su kasnije došli u Beograd, u Skupštinu Grada na promociju knjige. Međutim, ono što je izostalo bilo je interesovanje Države Srbije. Mislim da je to šteta! Ja sam imao, rekao bih, plemenitu ideju da, posle svih

ratova devedesetih godina, u kojima je naša zemlja medijski najgore prošla, ovom knjigom pokažem jedno drugo lice građana satanizovane Srbije.

.....

Đorđe Stojanović je imao samo šest godina kada je odvodio neke Jevreje iz negotinskog kraja do lokalne pećine, donosio im je hranu i čuvao ih

.....

■ **Da li ste tokom rada na knjizi i istraživanja došli do podataka i o nekim ljudima koji nisu dobili priznanje Pravednika među narodima, a da to zaslužuju?**

– Da. Dok smo radili na pripremi tih priča i sređivali dokumentaciju, utvrdili smo, a tu se posebno angažovao moj brat, da u njima postoje ljudi koji su, takođe, zaslužili da ponesu to zvanje, ali nisu. Iz lične skromnosti ili zato što nije bilo nikoga da tu njihovu ulogu u spasavanju Jevreja na odgovarajući način prezentuje Jad vašemu. Mi smo za nekoliko njih u knjizi i naznačili da oni to zvanje nisu dobili, ali da mogu da ga očekuju jer je evidentno da su po svim kriterijuma Jad Vašema to zaslužili.

■ **Na tome se niste zaustavili?**

– Nismo, naravno. Kod Klemsa smo konkurisali sa projektom čiji je radni naslov „Očekujući medalju“ koji je nastao iz rada na knjizi o Pravednicima. Sakupili smo na desetine imena onih koji medalju zaslužuju. Odbili su nas. Znaite, bez novca ne može da se radi, to je jasno. Međutim, ja se nadam da ćemo, kada počnu da pristižu predviđena sredstva od restitucije, ponovo aktivirati taj projekat i odužiti se tim zapostavljenim ljudima. Moja je procena da bi ta nova knjiga mogla da sadrži još bar dvadeset pet priča o ljudima koji su zaslužili „Medalju pravednika“.

■ **Ali vreme vam nije saveznik, sve je manje onih koji mogu da posvedoče o tim divnim ljudima i njihovom plemenitom delu.**

– U ovom trenutku u Srbiji, osim jednog, više nema živih Pravednika. Najmlađi pravednik na svetu koji je dobio Medalju je iz Srbije. Za njega je vezana zanimljiva priča. Đorđe Stojanović je imao samo šest godina kada je odvodio neke Jevreje iz negotinskog kraja do lokalne pećine, donosio im

je hranu i čuvao ih. Da je bio uhvaćen, a taj deo Srbije je bio pod nemačkom okupacijom, zna se kako bi prošao. I on je dobio Medalju. Ali, šta se desilo. Po kriterijumima Jad vašema ne može niko ko je mlađi od 10 godina da svedoči o događajima koji su se tada zбивали, a eto on je imao šest. U jednom trenutku je bio na spisku Jad vašema kao Pravednik. Posle objavljivanja naše knjige tamo ga više nije bio. Nikada zvanično iz Jad vašema nije stiglo objašnjenje, ni da je skinut sa spiska, niti da mu je zvanje oduzeto...

■ **Vratimo se malo na vašeg oca. Danilo Fogel, komunista, partizan, čovek novog vremena, kakvo jevrejsko vaspitanje je mogao da vam pruži i da li uopšte jeste? Smatrate li sebe asimilovanim Jevrejnom? Možemo li malo o tome?**

– Da, on je bio član SKOJa i partizan, nosilac „Partizanske spomenice“. Zajedno sa svojim prijateljima, braćom Josipom i Benkom Beheranom, nakon odvođenja svih Jevreja iz Zemuna u logor Jasenovac, skrivao se kod Martine Levec na tavanu tri meseca dok nisu uhvatili vezu sa vojvođanskim partizanskim odredom i otišli u borbu. On je pre rata bio član Hašomer hacaira, po ubeđenju socijalista i nije bio vernik, ali kada je u sinagogi nedostajalo muških glava za minjan dolazio je na službu, to su tada plaćali deci. On se sa svojim starijim bratom Josipom, koji je stradao u Jasenovcu, spremao za odlazak u Palestinu, da tamo osnuju državu jevrejskog naroda. Ovde u Zemunu je bio jak cionistički pokret, posebno zbog toga što su članovi porodice Teodora Hercla odavde i ne samo oni nego i rabin Alkalaj, koji je to još pre Hercla propagirao. Otac je bio povezan sa komunističkom organizacijom i od njih je dobio obaveštenje da se sprema odvođenje zemunskih Jevreja za Jasenovac i Staru Gradišku. Odlučio je da u tom „filmu neće igrati“. Zašto njegov brat Josip nije pobjegao, ne znam, verovatno zato što se majka uplašila da će ih, ako ne nađu sve članove porodice, pobiti. Moj otac je samo sagao glavu, okrenuo se i izašao iz kuće.

■ **Kako je završila ta njegova mladalačka ideja o osnivanju jevrejske države?**

– Kada je krajem rata 1944. godine došao u Srem, te Sremice su, da

znate, opasne žene, jedna mlada od 17 godina ga je smotala i uništila mu ideju o iseljavanju u Palestinu. A onda, pošto je bio prvoborac, kao i ta opasna Sremica, moja majka, koja je u partizanima bila od 1943. godine, kada joj je bilo 16, odmah su ih angažovali u izgradnji nove socijalističke domovine. Nije on imao vremena da se mnogo bavi svojom decom niti da ih odgaja u jevrejskom duhu. U jednom trenutku je bio „vlast“ u Subotici, pa ja volim da peckam Tomiku Halbrora (Tomislav Halbror, bivši predsednik JO Subotica – p.a.) koji mi se stalno žali kako su mu nove vlasti oduzele ovo i ono, da je možda moj tata stanovao u njegovom stanu dok je bio predsednik mesnog komiteta. Tu u Subotici je rođen moj stariji brat Milan 1947. godine. Naravno, ponosim se angažmanom svog oca i kamo sreće da i ja mogu da dosegnem te visine.

.....

Nije primereno da rabin, koji odlično zna koliko je naša zajednica postradala u Holokaustu, stane ispred spomenika na kojem je ispisano preko 500 imena i kaže kako neće da drži Kadiš za njih zbog toga što nemamo minjan

.....

■ **Koje su to visine?**

– Otac, ipak, nije bio tako tvrd komunista krutih pogleda i nije uspeo da ispuni očekivanja Partije da se maksimalno angažuje oko otkupa, pa su ga poslali u Novi Sad. Tamo je započeo karijeru kao novinar u „Dnevniku“ da bi kasnije bio urednik spoljno-političke rubrike tog lista. Živeli smo tamo do 1957. godine, ja sam rođen 1950. Sećam se kada mi je pričao da je stigla informacija da u posepu Jugoslaviji dolazi Hruščov (Nikita Sergejevič Hruščov, svojevremeno generalni sekretar Komunističke partije Sovjetskog Saveza – p.a.). Ko sada tu vest da objavi kada ne može da je proveri? Ako objaviš da dolazi, a on ne dođe – od glava, a ako ne objaviš, a on dođe – kakav si to onda urednik. Ipak, objavio je i sve je bilo u redu. Dakle, bilo je stresa. Hoću da kažem, majka i otac bili su ljudi novog vremena maksimalno angažovani i predani na poslu tako da tu nije bilo ni jevrejskog vaspitanja, ni Šabata, ni tradicije... nije da mi deca nismo o tome ništa znali,

znali smo, ali nije se to upražnjavalo u našoj kući. Ono što je interesantno, u prvom razredu, koji sam završio u zgradi Novosadske sinagoge u kojoj je tada bila Osnovna škola „Branko Radičević“, a danas je baletska škola, učiteljica je pozvala moju majku na razgovor. „Šta ovo znači Zoro, tvoj sin je napisao da je po nacionalnosti Srbojevrej?“ To bi moglo lepo da ilustruje odgovor na vaše pitanje o tome koliko sam asimilovan. Imao sam tada šest i po godina. Koliko sada mogu to da rekonstruišem, verovatno sam se tako izjasnio jer nisam hteo da povredim ni jednog od roditelja. Hoću da kažem, odrastali smo kao sva deca, bez nekih roditeljskih insistiranja na nacionalnoj pripadnosti. A ni u okruženju nas niko nije pitao ko smo i šta smo. Po završetku prvog razreda smo prešli u Beograd gde je tata dobio novu dužnost, postao je glavni i odgovorni urednik sindikalnog lista „Rad“.

■ Da li ste na svojoj koži, kao dete ili kasnije, osetili antisemitizam?

– Kada pogledam unazad mogao bih da pronađem neke situacije i da objasnim zašto se nešto dešavalo, nešto ispod žita, ali deca sa kojom sam išao u školu, odrastao i družio se, prema meni nikada nisu ispoljavala nikakve sumnje. Kada bi čuli moje prezime Fogel verovatno su pretpostavljali da je nemačko jer ono na tom jeziku znači ptica. Ono što je interesantno, kada sam završio srednju školu, tek nakon nekoliko godina, kao odrastao čovek shvatio sam da sam išao u razred sa još četvoro Jevreja. To su bili Mirka Rot, ćerka poznatog psihologa Nikole Rota, zatim Vladimir Rob za koga sam bio ubeđen da je neki Čeh ili Slovak i još dvoje njih sa srpskim prezimenima. Sve sam, dakle, ja to tek mnogo kasnije saznao. Mogu reći da u svojoj mladosti nikada nikakav antisemitizam nisam osetio na svojoj koži. Osetio sam ga tek kada sam počeo da radim. Znaite, dometi nas Jevreja u napredovanju u službi su bili limitirani. I kada sam to jednom rekao ocu on mi je kazao: „Nemoj sine da se sekiraš. Kada je trebalo da ja budem postavljen za ambasadora onda su rekli: ‘Ko, Jevrej da bude postavljen za ambasadora? Neće moći!’“. Bez obzira na sve zasluge, moj otac, koji je perfektno govorio nemački, nije bio u toj grupi koja je mogla da bude proizvedena u ambasadore. Kada već

Groblje

Spomenuli ste vaš angažman na uređenju groblja.

– Biti predsednik Hevra kadiše ne podrazumeva samo redovno održavanje groblja. Želja mi je bila da našim članovima obezbedimo lakši i sigurniji pristup spomenicima. Uradili smo betonske staze, uklonili suva stabla i popravili brojne srušene spomenike. Želeo sam da uradimo i nešto više. Popisali smo sva grobna mesta i izradili detaljan plan groblja. Tom prilikom utvrdili smo da su na našem groblju sahranjeni deda i baba Teodora Hercla, pa sam došao sam na ideju da ono bude mesto na kojem će se okupljati poštovaoci dela Teodora Hercla. Multimedijalni CD o Jevrejskom groblju u Zemunu, „Život posle smrti“, koji sam pripremio 2008. deo je evropskog projekta koji podržava i populariše jevrejske turističke destinacije. CD je dostupan na našem sajtu www.joz.rs

pričamo o njemu zanimljivo je de je on mnogo pre Židovske konferencije u Hrvatskoj rešio da ne ide na komeemoracije u Jasenovac. Nikada nisam saznao prave razloge tog njegovog stava. Pretpostavljam da je to zato što bi odlazak za njega bio veoma bolan jer su mu tamo stradali otac i dva brata, a majka u Staroj Gradiški. Kada je pisao knjigu o zemunskim Jevrejima dobio je audio zapise svedočenja Ervina Rozenberga, jedinog zemunskog Jevrejina koji je preživeo Jasenovac u onom probouju i Ervina Milera iz Vinkovaca. Ervin Rozenberg je dao izjavu za Jad vašem i zabranio da se ona objavljuje. Moj otac je dobio taj snimak, preslušao i morao da vrati. Ono što je bilo naročito bolno za njega je to što je u izjavi Ervina Milera prvi put čuo kako mu je stradao brat Josip. Bio je to jedan ustaški „igrokaz“ u kojem bi oni postrojili zatvorenike i onda pred stroj izvodili mentalno zaostalu osobu i na koga bi ona pokazala taj je bio gotov. On je pokazao na Josipa, a Josip, kome je bilo jasno šta će biti, dao se u beg. Ustaša potegne pištolj i pogodi ga u glavu. Onda se tako teško ranjen vukao i sakrivao po logoru dva-tri dana dok ga nisu našli i preklali. Možete misliti kako se moj otac osećao kada je čuo to svedočenje.

■ Ipak, ne mislite li da je za predsednika jedne jevrejske opštine, osim menadžerskih sposobnosti, potrebno i neko jevrejsko obrazovanje ili vaspitanje koje se dobija u porodici? Vi ga, složili smo se, nemate. Da li biste bili bolji predsednik da ste odgajani u jevrejskom duhu?

– O svojim dometima kao predsednika nije u redu da ja govorim.

Iskreno, mislim da time što nisam imao klasično jevrejsko vaspitanje, kao uostalom ni klasično srpsko, nisam mnogo oštećen. Ja sam se do ratova devedesetih godina izjašnjavao kao Jugosloven. To mi se činilo najprikladnijim da pomirim poreklo oca i majke. Ja nisam, da kažem tako, sam odlučio šta ću biti. To je odlučila okolina. Kada su devedesetih počeli ratovi i prebrojavanje krvnih zrnaca ja sam rekao: „Izvinite braćo Srbi, ja sam Jevrej“ i nisam pogrešio. Naravno ne zato što bih se stideo srpskog porekla majke. Ali mislim da ovo što ste pitali nema nikakve veze. Što se menadžerskih sposobnosti tiče – imam ih. Sa 29 godina sam postao direktor OOUR-a, kako se to nekada zvalo. Onog trenutka kada sam u svojoj glavi prelomio da se kandidujem za predsednika tačno sam znao šta mi je činiti. Ja sam članstvu odmah rekao: „Nisam vernik, ali ako me izaberete učiniću sve da se u ovoj našoj opštini prvi put posle Drugog svetskog rata obeležavaju verski praznici“. I to sam ispunio. Nema praznika koji nismo obeležili, bilo ovde u opštini bilo, u gostima kod naših prijatelja u Subotici, Pančevu, Beogradu i tako dalje. Da zaključim, mislim da mi to što nisam odgojen u jevrejskom duhu nije nikakva mana.

■ Onima kojima bi to moglo da smeta možete odgovoriti kao onaj kmet nezadovoljnim seljanima koji su tražili da im daju boljeg: „Šta ćete, dobri odoše dobrijema, bolji bolijjema, a ja braćo, evo, jedva vas dopado“. Raspalite po rabinu, pa po bivšem uredniku „Pregleda“, pa po ženskoj sekciji... da ne nabrajam. Ne kažem da su vam namere loše, ali nekako – gde

Sinagoga je vraćena

Moram da napomenem da su u poslednje vreme moji odnosi sa rabinom znatno popravljeni. Dokaz tome je i dogovor da sledeće godine rabin održi Šabat za naše članove u Opštini. Takođe smo razgovarali i o mogućnosti da se sinagoga ponovo opremi za versku službu. **To znači da smo 23. maja dobili rešenje od Agencije za restituciju da su nam vratili sinagogu u zamenu za oduzete nekretnine!** To je važan podstrek za održanje jevrejske vere i tradicije u Srbiji i naravno za dalji napredak naše male zajednice u Zemunu. Zato sam ponosan na moje članove koji su me bezrezervno podržavali svih ovih godina u nastojanju da povratimo sinagogu.

je Fogel tu je igranka bez prestanka. Zar ne biste baš vi morali da radite na dobrim odnosima u zajednici?

– Prvih šest godina moga rada u Jevrejskoj opštini Zemun bili su period izuzetno dobrih odnosa sa svima u Jevrejskoj zajednici. Ono što je bio okidač jednog lošeg odnosa Beograda prema Jevrejskoj opštini Zemun, a posle su im se priključili Novosađani, Nišlije i tako dalje, bio je trenutak kada sam pomislio kako bi bilo dobro da se ja, kada su svi koji su se pre toga nudili odustali, pozabavim renoviranjem jedne trošne kuće pored Zemunskog groblja. Naglašavam – pored groblja, jer parcela i sve ostalo nisu u njegovom sastavu. Naravno, ovde kod nas je bilo nekih nezadovoljnika, reč je o jednom bračnom paru arhitekta koji su bili autori ideje o renoviranju te kuće. Oni su na molbu našeg izvršnog odbora uradili jedan projekat kako bi to trebalo da izgleda. Interesanto je da je u toj kući živio jedan Nemač, folksdojčer Geringer, vrlo lojalan gospodin, koji je održavao groblje i pre rata i za vreme rata i posle. To je u stvari bila kuća domara. Kada je on umro, njegova porodica je vratila ključeve kuće našoj opštini i mi smo se pomalo našli u čudu šta sada da radimo sa njom. Kuća bez vode, struja jedva koliko za sijalicu... samo što se nije srušila. I onda sam se, da skratim priču, ja ponudio izvršnom odboru i prihvatio da sa tom kućom nešto uradim. E, onda je bračni par otišao kod tadašnjeg predsednika Saveza. I onda je nastala hajka u koju su uvukli i rabina koji je izašao na izvršni odbor sa nekim crtežom kako sam ja ušao u groblje i tako dalje. Formirana je komisija koja je rekla da to nije istina, ali predsednik komisije nije hteo da potpiše taj zapisnik. Zašto, pa imao

je nekih svojih razloga možda i zato što sam ja, kako vi to kažete, voleo da gurnem prst u oko, pa mu se ovo učinilo jako zgodnim da me ucenjuje.

■ **Znači, tako je to krenulo? Ni odnosi sa rabinom vam nisu najbolji, šta vam je kod njega zasmetalo?**

– Nije primereno da naš rabin, koji odlično zna koliko je naša zajednica postradala u Holokaustu, dođe na groblje u Zemun na obeležavanje 27. jula, kada su zemunski Jevreji oterani u Jasenovac, stane ispred spomenika na kojem je ispisano preko 500 imena i kaže kako neće da drži Kadiš za njih zbog toga što nemamo minjan.

■ **On propise mora da poštuje. Ako nema minjana, nema ni kadiša – kraj priče.**

– Molim? Pa, valjda, ako neko treba da nas razume to je on. Pa nas je tamo bilo 40 okupljenih na groblju tog dana. Pitam, kako nema, a on mi kaže: „Pa, evo, ti prvi nisi Jevrejin!“ A ja mu kažem: „Pogledaj, ovaj je Jevrejin, i ovaj, i ovaj, a vidiš tamo onog dečka, e on je deseti Jevrejin, tako da nisi u pravu, plus više od 500 imena stradalih uklesanih na spomeniku“. I onda se okrenem Lubavićima i pitam ih mogu li oni da izgovore Kadiš i oni, koji su ultra ortodoksni, to učine bez problema. Savez, izuzev za vreme predsedavanja Aleksandra Nečaka, nije pokazivao dužno poštovanja prema aktivnostima koje smo vodili. Naprotiv, i dan danas se vodi svojevrsna kampanja da se što više omete rad naše zajednice.

■ **U poslednje vreme počeli ste da gajite jedan „lep“ običaj da, kada vam nešto nije po volji, napuštate sednicu**

Izvršnog odbora Saveza. Šta time postižete? Da li je to dobar način?

– Prvu sednicu sam napustio pre početka zato što je bilo savršeno jasno da naši legitimni zahtevi, vezani za finansiranje plate našeg sekretara, nailaze na potpuno nerazumevanje. I pošto je to, mogu slobodno da kažem, bio hir jedne osobe koja je na svoju stranu privukla ceo Izvršni odbor, nisam hteo u tome da učestvujem. Tim gestom želeo sam da pošaljem poruku Izvršnom odboru da se malo zamisli. Moj drugi odlazak sa sednice je vezan za činjenicu da članovi Izvršnog odbora nemaju ni trunke poštovanja prema zahtevu Izvršnog odbora Jevrejske opštine Zemun da se neke teme postave na dnevni red. Ja sam odlazeći sa te sednice jasno rekao da nikada ne bih glasao protiv predloga neke jevrejske opštine da se o nečemu razgovara. I dokle god Izvršni odbor bude tako funkcionisao ja ću njegove sednice napuštati. Za to imam podršku Izvršnog odbora svoje opštine. Pogledajte samo novi budžet i videćete da nas Savez ne podržava tamo gde je najpotrebnije, a to je rad sekretara. Možda baš zbog tog odnosa Saveza imam i jaku podršku unutar Jevrejske opštine Zemun. Da je bilo koja opština, tu mislim i na ove najmanje kao što su Kikinda, Niš ili Priština, tražila da se o nekoj temi diskutuje ja bih bio za to. Za mene je to dovoljno. Čim traže znači da ih nešto tišti, pa hajde da vidimo šta je to i kako može da se pomogne. A ne da se to ni ne postavi na dnevni red.

■ **Dirljivo je vaše očinsko zalaganje i briga za status sekretarice Jevrejske opštine Zemun...**

– Ma, oni su se svi okomili na osobu. Ja nisam pričao o njoj, ja sam pričao o statusu sekretara, bez obzira na to ko tu funkciju obavlja. To je posao koji je plaćen mizerno, a to pravdaju time da ona ima sada ima više nego što je imala, jer je u penziji pa ta mizerija kada se doda na njenu penziju nije tako loša. Ovde se radi o poslu koji ona obavlja i koji ima svoju vrednost, nevažno da li ima i penziju ili ne. Ako postoji odluka da se plaćaju sekretari Zrenjanina, Pančeva i Zemuna, da im se daju plate onda neka tako bude. Ne, oni to, evo već treću godinu, neće. Prestanimo da pričamo o njoj, hajde da pričamo o poslu sekretara. Da vidimo šta radi i koliko to vredi.

Znači, ta moja borba nije za to da budem tata nekome nego da se poštuje jedan princip.

■ **Uz svo poštovanje za sve što radite, ponekad mi se čini da promašujete suštinu, a ona je da u Zajednici treba da vlada sloga. Bio sam ovde u Zemunu na nekoliko okupljanja povodom značajnih datuma ili praznika i osećao se vrlo prijatno, ali se pitam zašto na tim okupljanjima nema, na primer, članova Jevrejske opštine Niš ili Kikinda? Što njih ne pozovete da se druže? Moje skromno mišljenje je da je to ništa manje važno od izložbi koje organizujete, ako nije i važnije. Šta vas sprečava?**

– Vidite li onu sliku tamo (pokazuje na fotografiju okačenu na zidu opštinskih prostorija – p.a.)? Vidite one ljude na njoj što stoje iza mene? E, pa to su vam naši gosti iz Kikinde. A vidite onu drugu sliku, e to smo mi u gostima u Zrenjaninu. Ali, da vam kažem, mi smo apsolutno otvorena zajednica i sve ih pozivamo da nam dođu. Evo naša ženska sekcija se na poslednjem sastanku izvršnog odbora interesovala o mogućnosti da bude domaćin skupu ženskih sekcija jevrejskih opština, jer uvek idu negde, a nikada same ne organizuju ta okupljanja. Naravno da sam se složio sa tom njihovom idejom, imamo šta da pokažemo i umeli bismo da ih lepo ugostimo. Naravno sam istakao da obavezno pozovu Jevrejsku opštinu Niš iako sam poprilično siguran da neće doći. Suprotno vašem mišljenju, ja zaiste nemam ništa protiv bilo koje jevrejske opštine. Sve što kažem na Izvršnom odboru Saveza kažem u interesu Zajednice, naravno onako kako ga ja vidim, i spreman sam sa svakim da budem u najboljim odnosima, bez obzira na to da li se sa njegovim pogledima slažem, ali nisu drugi na to spremni. Mnogi moju kritiku doživljavaju lično, iako ja uvek branim interese Jevrejske opštine Zemun i interese Saveza.

■ **Vaša Opština postavila je veb sajt 2005. Vi ste ujedno glavni i odgovorni urednik. Da li za taj vaš angažman dobijate novčanu nadoknadu?**

– Moj angažman na uređenju sajta, pisanja izveštaja i svega ostalog što podrazumeva posao urednika potpuno je besplatan. Jedini troškovi koje imamo su troškovi za rad veb maste-

ra, prevodioca na engleski i održavanja servera. Jugoslav Rakita, naš član, koji je vizuelno osmislio sajt, daje svoj puni doprinos kao veb „majstor“ i bukvalno je na usluzi 24 sata. Možemo da se pohvalimo da je Jevrejska opština Zemun započela internet prezentaciju pre svih jevrejskih opština sa prostora bivše Jugoslavije.

.....

Savez, izuzev za vreme predsedavanja Aleksandra Nećaka, nije pokazivao dužno poštovanja prema aktivnostima koje smo imali. Naprotiv, i dan danas se vodi svojevrsna kampanja da se što više omete rad naše zajednice

.....

■ **Kada kažete da na stranice vašeg sajta ulaze posetioci iz preko 100 zemalja pa među njima pominjete i posetioce sa Maršalskih ostrva onda ja pomislim: „Evo ga, tipičan Nenad Fogel! Živ ne bi ostao da nekoga ne potkači“ – Šta, ne verujete? Hoćete da vam dokumentujem? Pa mi imamo i, da ne verujete, posetioce iz Kuvajta, Irana i iz Palestinske uprave! Sasvim je sigurno da naš sajt značajno utiče na formiranje slike o jevrejskoj zajednici u Zemunu, ali isto tako odslikava i stanje u našem Savezu. Nemojte mi samo reći da vam sajt služi da razbijete medijsku blokadu! Meni se čini da vam on pre služi da se sa nekim razračunate ili da ga bar, ako ništa drugo, pecnete.**

– Apsolutno se ne slažem sa vašom konstatacijom da mi sajt služi za obračun sa bilo kim. Sajt je otvoren za saradnju i svako može da se javi sa svojim prilogom ako misli da ima nešto da kaže. Znajući kakvi su nam bili „Bilteni“ i „Pregledi“ mislim da je naš sajt jedini koji može da pruži informaciju članstvu u Srbiji o tome šta se u Zajednici dešava.

■ **Recite nam nešto o izdavačkoj delatnosti JO Zemun.**

– Iako sam mislio da naša izdavačka delatnost neće biti dugog veka ona traje punih 18 godina. Za to je pomalo „krivac“ Milan Fogel. Mi smo 2000. godine objavljivanjem godišnjeg kalendara sa fotografijom naše sinagoge pokrenuli akciju za njen

otkup. Moj brat Milan Fogel pridružio se toj akciji i kao njegov doprinos prikupljanju sredstava za otkup sinagoge poklonio je krajem 2001. godine autorska prava na knjigu „Galerija pod vedrim nebom“. Kada je za knjigu „Povratak u odgovor“ dobio prvu nagradu na književnom konkursu Saveza jevrejskih opština Jugoslavije 2002. godine nije bilo ništa prirodnije da se i ta njegova knjiga objavi u našoj produkciji, naravno o njegovom trošku. Nedugo potom, zbog obilja novih dokumenata i fotografija koje smo dobili od članova, odlučili smo da objavimo novo dopunjeno izdanje knjige „Jevrejska zajednica u Zemunu“. Pored novih priča o jevrejskim porodicama iz Zemuna drugo izdanje je značajno i zato što je spisak žrtava dopunjen sa 34 novih imena. Danas možemo reći da imamo gotov tačan broj (574) naših članova stradalih u Holokaustu.

■ **Kako na vaš rad gledaju članovi JO Zemun? Da li ste od njih dobili neko priznanje osim što vas redovno biraju za predsednika?**

– Brojne aktivnosti JO Zemun umesto pohvala unele su nemir u do tada „uređene“ odnose unutar Saveza. Znalo se čija se sluša. Borba za bolji položaj takozvanih malih opština doneo mi je tih prvih godina brojne protivnike među članovima IO Saveza. Oni, zajedno sa tadašnjim predsednikom, nisu imali odgovore na moja legitimna pitanja. Njihova slabost dovela je do „lova na veštice“. U tim trenucima pomišljao sam da se povučem sa mesta predsednika. U sred tih dilema, moji najbliži saradnici Rihard Eberle, Zoran Jovanoski, Jovan Đorđević i Marko Šer nisu dozvolili da pobede spletke. Na predlog Izvršnog odbora JO Zemun, bez mog prisustva, odlučili su da mi dodele „Megilu zahvalnosti“ kako su naveli „za sve dosadašnje napore u obezbeđivanju sredstava za mnogobrojne projekte na dobrobit zajednice i posebno za sanaciju naše kapele na Jevrejskom groblju u Zemunu kao i za rekonstrukciju naše kuće u ulici Cara Dušana“. Ove godine dobio sam još jedno priznanje, ovog puta od države Izrael za „izuzetan doprinos jačanju veza između dve zemlje, Srbije i Izraela“.

Hvala na razgovoru!

– Molim!